

Формуванню позитивної громадської думки стосовно судової влади буде сприяти подолання корумпованості суддів, закритості та корпоративності судової системи, а також посилення відповідальності суддів, особливо за винесення незаконного рішення.

Важливе значення має дотримання суддями етичних стандартів як у своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті. Громадська думка формується на підставі враження особи, яка прийшла до суду, від самого судді: чи поважає він вас та вашу гідність, чи ставиться він до учасників процесу коректно та ввічливо, чи високі у нього моральні якості. Багато чого залежить і від того, як саме суддя веде судовий процес: наскільки він підготовлений до судового розгляду конкретної справи, чи дотримується він процедури розгляду справи, чи законним, обґрунтованим, доступним та зрозумілим є його рішення. Інакше кажучи, професійна етика суддів є ще одним з напрямів формування та збереження довіри суспільства до судової системи України.

Отже, для підвищення довіри громадян до судової влади її авторитет мусить бути беззаперечним. Тому кожен суддя повинен мати усвідомлене почуття відповідальності перед суспільством, бути незалежним і керуватися лише принципами законності та справедливості.

Овчаренко О. М.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ В СИСТЕМІ СУДОВОГО ПРАВА

У науковій юридичній літературі категорія «інститут права» розглядається як спільність ідей, що становлять упорядковану й організовану цілісність (наприклад, шлюб, родина, власність, вибори, уряд тощо) (М. Дюверже), основний елемент системи права, що являє собою сукупність правових норм, регламентуючих однорідну групу суспільних відносин (В. В. Лазарєв), сукупність норм, що регулюють той чи інший вид схожих, близьких у цьому сенсі родинних відносин (М. І. Байтін).

Як правило, називаються такі ознаки інституту права, як: а) однорідність фактичного змісту; б) юридична єдність правових норм; в) нормативна відокремленість; г) повнота регульованих відносин (В. В. Лазарєв). Традиційно інститут права виокремлюють за предметом правового регулювання, який поширюється на певну групу правовідносин. Існує ще одна підстава для виокремлення інституту права – за його функціональним призначенням, що означає наскрізне регулювання певних операцій в правовому регулюванні, які стосуються багатьох різновидів відносин одного виду (С. С. Алексєєв).

У всіх визначеннях інституту юридичної відповідальності підкреслюється, що він є складним за своєю структурою і міжгалузевим. Отже, інститут юридичної відповідальності судді – це складний міжгалузевий регулятивно-охоронний інститут права, що динамічно впливає на найважливіші відносини, пов'язані з формулюванням і формалізацією ознак неправомірних дій суддів та процедур притягнення цих посадових осіб до різних

видів відповідальності й служить охороні режиму верховенства права в сфері правосуддя. Інститут юридичної відповідальності судді поєднує ознаки предметного (специфічним предметом його регулювання є правовідносини, які пов'язані з реалізацією компетентними органами держави обов'язку судді зазнати покарання за неправомірний вчинок) й функціонального (до змісту досліджуваного інституту входять норми, які регламентують процедури притягнення суддів до різних видів юридичної відповідальності) інституту.

Основою для виділення відокремленого інституту юридичної відповідальності судді служать два критерії. По-перше, особливості правового статусу суб'єкта відповідальності (судді), які обумовлюють особливості застосування санкцій правових норм (у різних галузях права) до носія владних повноважень, який порушив свій обов'язок, який вчинив протиправне діяння. По-друге, наявність відокремленої підгалузі законодавства, яке унормовує правовий статус судді та поширює свою дію на норми інших галузей права, які визначають видові (галузеві) особливості відповідальності судді, – це законодавство про судострій і статус суддів. Деякі характеристики цієї підгалузі законодавства (його складність, системність, міжгалузєва сфера дії, особливості предмету правового регулювання та методів, якими оперує ця підгалузь) дають підстави вітчизняним вченим (В. В. Сердюк, І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Прилуцький С. В. та інші) виокремлювати самостійну галузь права – судове право.

Не вдаючись до цієї наукової дискусії, адже вона не входить до предмету нашого дослідження, зауважимо наступні аргументи. По-перше, система права не вимагає, щоб усі його структурні одиниці (зокрема інститути) існують виключно в межах єдиної галузі або підгалузі права. Для цього існує конструкція міжгалузєвого правового інституту, який включає норми декількох галузей права або законодавства. По-друге, ані в рамках галузі судового права (якщо апріорі визнавати її існування), ані в рамках законодавства про судострій і статус суддів не можна оспорювати наявності специфічної групи норм, яка визначає особливості правового статусу суддів (як носіїв судової влади) та їх відповідальності (як невід'ємного елементу цього правового статусу). І саме ця група норм впливає на галузеві особливості підстав, процедур і санкцій, які застосовуються до суддів в порядку їх відповідальності.

Слід також врахувати й класичні теоретичні аргументи щодо структури інституту права, які висловив видатний теоретик права С. С. Алексєєв у роботі «Структура радянського права» (1975). По-перше, до інституту юридичної відповідальності судді входить «комплекс «рівноправних» нормативних приписів», які стосуються окремих аспектів покарання носія владних повноважень, який порушив закон. Ці приписи не знаходяться у відносинах підпорядкування, для них характерні відносини координації. По-друге, для досліджуваного інституту характерна «юридична різноманітність приписів». Приміром, норми, які унормовують суддівський імунітет, закріплені в Основному Законі України (ст. 126), однак вони відтворюються у приписах КПК України й поширюють свою дію (без текстуального відтворення) на норми КУпАП. Деякі правила реалізації суддівського імунітету викладені у Регламентах ВККС України (щодо відсторонення судді від посади) й Верховної Ради України (щодо надання згоди на арешт судді). По-третє, невід'ємною ознакою правового інституту за С. С. Алексєєвим є «об'єднання всіх його норм стійкими закономірними зв'язками, які виражаються у загальних приписах й юридичних конструкціях». Наявність цієї ознаки надає підстави іншому відомому теоретику – Д. О. Керимову – характеризувати правовий інститут як системну цілісність. Спільні для інституту юридичної відповідальності судді норми й конструкції закріплені в Основному Законі України й законодавстві про судострій. Щодо системності, то значна диференціація віт-

чизняного нормативного матеріалу, яка регламентує підстави й процедури відповідальності судді, не дозволяє говорити про юридичну відповідальність судді як певну окрему систему, оскільки відсутній такий класичний елемент системи, як неможливість існування цієї системи у зв'язку із вилучення одного з її елементів. Так, приміром, повне видалення із законодавчого масиву норм, які визначають адміністративну відповідальність судді, не дає підстав для ліквідації всього цього інституту, адже без цього елемента будуть продовжувати виконувати свої функції і дисциплінарна, і кримінальна відповідальність судді. Водночас усі названі види відповідальності підпорядковані такому фундаментальному принципу, як незалежність суддів, яка виконує роль загальної юридичної конструкції. Отже, юридична відповідальність судді за своїми сутнісними ознаками відповідає характеристикам правового інституту.

Також варто відмітити такі позиції. Досліджуваний нами інститут знаходить свій зовнішній прояв переважно у нормах публічного права, оскільки й законодавство про судоустрій, і галузі права, які унормовують неправомірні дії й санкції за їх вчинення, належать до публічних галузей права (адміністративне, кримінальне, законодавство про судоустрій). Цим галузям права притаманний імперативний метод правового регулювання. Встановлення на рівні закону заборонених до вчинення дій має двоєдине призначення – регулювання поведінки суб'єктів правовідносин й охорона суспільно важливих цінностей.

Інститут юридичної відповідальності судді, будучи складним за своєю структурою, комплексним, міжгалузевим, наділений такими ознаками:

(а) відокремленість та самостійність в системі права, яка обумовлюється специфікою правового статусу судді як суб'єкта відповідальності та наявністю спеціального законодавства, яке врегульовує ці відповідні правовідносини;

(б) застосування імперативного методу правового регулювання;

(в) він є комплексним правовим інститутом публічного права, який поєднує матеріальні й процесуальні норми;

(г) він є функціональним регулятивно-охоронним інститутом;

(д) складається із структурних одиниць (субінститутів) юридичної відповідальності судді, особливості яких обумовлюються галузями права, до яких належать різновиди цієї відповідальності;

(е) субінститути інституту юридичної відповідальності судді мають тісні інтегративні зв'язки, їх спільність проявляється в наявності єдиних для усіх галузевих різновидів відповідальності елементів її системи, які є взаємообумовленими.

Як вбачається, в основу розуміння закономірностей функціонування інституту юридичної відповідальності судді може бути покладено концепцію прав людини, запропоновану Р. Алексі, за якою останні являють собою трикомпонентні відносини, першим елементом у яких є бенефіціар, або носій права, другим – адресат права, а третім – предмет права. З огляду на вказану модель, що сьогодні здобуває все більшу підтримку в юридичній доктрині, право на справедливий суд у розглядуваній концепції служить предметом, на захист якого спрямовано правове регулювання, виступаючи одночасно визнаною в суспільстві цінністю; адресатом права є держава в особі суддів, які діють від її імені як особи, уповноважені на здійснення правосуддя; бенефіціаром, або носієм права, є кожен учасник суспільних відносин, якому гарантовано право на справедливий суд.

Інститут юридичної відповідальності судді, таким чином, здобуває:

– інструментальну цінність, за якої успішне виконання покладених на суддів обов'язків є неможливим без формування в суддівському середовищі відповідального підходу до їх виконання й суворого дотримання судової дисципліни. Це тим більше

актуально, оскільки судді наділені дискреційними владними повноваженнями з відправлення правосуддя;

– власну, за якої, якщо не забезпечити настання заходів відповідальності в усіх передбачених випадках, соціальна цінність цих заходів значно слабшає. На цій закономірності ґрунтується такий принцип, як невідворотність юридичної відповідальності.

Соціальний вимір цінності інституту юридичної відповідальності судді дозволяє продемонструвати його роль в конкретному суспільстві, в окремії правовій системі. Вона виявляється в тому, що розглядуваний інститут захищає таку фундаментальну цінність соціуму, як право на справедливий суд, забезпечує його нормальне існування й розвиток, гарантує впорядкованість суспільних відносин, цілісність, солідарність соціуму, сприяє реалізації прав його членів.

Паскар А. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Динаміка розгляду і вирішення цивільних справ в суді касаційної інстанції передбачає послідовний рух касаційної скарги. Одержавши касаційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу (ч. 1 ст. 328 ЦПК).

На даному етапі суддя доповідач може постановити такі види ухвал: про залишення касаційної скарги без руху; про повернення касаційної скарги; про відмову у відкритті касаційного провадження; про відкриття касаційного провадження.

Суддя доповідач постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху у разі: якщо касаційна скарга не відповідає вимогам щодо форми і змісту; несплати суми судового збору; якщо касаційна скарга подана після закінчення строків на касаційне оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, наведені нею у заяві, визнані неповажними (ч. 3 ст. 328 ЦПК).

Підставами повернення касаційної скарги та постановлення відповідної ухвали є: а) якщо заявник у зазначений в ухвалі про залишення касаційної скарги без руху строк не усунить недоліки, які стали причиною її постановлення; б) відкликання касаційної скарги, особою яка її подала.

Відкликати касаційну скаргу можна до початку розгляду справи в суді касаційної інстанції (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду). Перевірка обґрунтованості відповідної заяви не вимагається.

Ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження вноситься у наступних випадках: якщо протягом тридцяти днів з дня отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху особа не звернулася до суду касаційної інстанції з заявою про поновлення строків або не навела інші підстави для поновлення пропущеного строку, або якщо наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними;